

Branko Tošović, Arno Wonisch (ur.)

**Srpski pogledi na odnose
između srpskog, hrvatskog
i bošnjačkog jezika**

**Die serbische Sichtweise
des Verhältnisses zwischen
dem Serbischen, Kroatischen
und Bosniakischen**

I/1

Institut für Slawistik der Karl-Franzens-Universität Graz
Beogradska knjiga
2010

Branko Tošović (Grac)

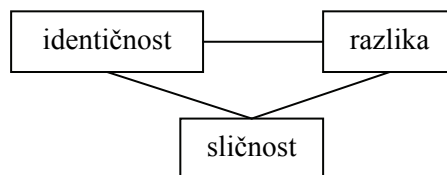
Identitet ↔ identičnost ↔ razlika

U radu se razmatra suodnos dviju homogenih, kompatibilnih kategorija (identiteta i identičnosti) i jedne nekompatibilne, heterogene (razlike) te je učinjen pokušaj da se na razini jezika odgovori na važno pitanje koliko identitet sadrži u sebi identičnost, a koliko razliku. Točnije razmotrit će se pitanje identiteta (1) kao isključivo identičnosti, (2) kao isključivo različitosti i (3) kao spoja identičnosti i različitosti.

1. I d e n t i t e t

1.1. **Identičnost – razlika – sličnost**

Identitet je fenomen koji je na različite načine povezan sa identičnošću, razlikom i sličnošću. Da bismo utvrdili u kakvom se odnosu nalazi identitet sa ovim pojmovima, neophodno ih je kratko definirati. Identičnost je odnos između **A**, **B**, **C...** **X** u kome **A** sadrži sva svojstva koje ima **B**, **C...** **X**, i obrnuto. Tražiti identičnost znači nalaziti ne samo rodovska nego i vidska obilježja koja postoje u svim korelatima (**A**, **B**, **C...** **X**). Razlika je odnos između **A**, **B**, **C...** **X** u kojem **A** nije jednako sa **B**, **C...** **X**, a **B** nije podudarno sa **A**, **C...** **X**, odnosno jedno od njih (**A**, **B**, **C** ili **X**) ima svojstvo (svojstva) koje (koja) nema drugo (druga). Tražiti razliku znači nalaziti obilježja koja postoje u samo jednom objektu (recimo u **A**), a ne postoje u drugom (recimo u **B**) ili u trećem (recimo u **C**). Različitost je obilježje koje dobivamo iz prethodnog odnosa, tj. iz razlike. Pojam različitosti više ističe grupnu, nego individualnu diferencijaciju. Razlika je kategorijalni pojam (suprotan od identičnosti i sličnosti), a razlikovanje operacionalni pojam (postupak kojim utvrđujemo koliko se netko razlikuje od drugog). Sličnost je odnos u kome je bar jedno obilježje **A** podudarno sa **B**, **C...** **X** i obrnuto. Tražiti sličnost (analogiju) znači nalaziti bar jedno zajedničko obilježje karakteristično za **A**, **B**, **C...** **X**. Budući da je sličnost puffer-zona (siva zona) između razlike i identičnosti, centralni odnos čini razlika – identičnost. Minimalan uvjet da se govori o identičnosti, sličnosti i razlici jest postojanje najmanje dvaju objekata, odnosno dvaju korelata.

Shema 1: *Identičnost – razlika – sličnost*

U trokutu **identičnost – razlika – sličnost** posljednja je kategorija najneuhvatljivija. Ako je, recimo, od deset obilježja bar jedno zajedničko, radi se o sličnosti. Time se automatski neutralizira mogućnost da takav slučaj nazovemo identičnošću

(povećavanjem broja korelata povećava se vjerojatnost da nešto bude relativna identičnost). To istovremeno znači da je lako razgraničiti identičnost i sličnost, ali je teško utvrditi gdje se završava sličnost, a gdje počinje različitost? I obrnuto: je li riječ o sličnosti ili različitosti u slučaju kada su od deset obilježja tri različita? Nameće se logički zaključak da ono što je više od 50% nepodudarno spada u različitost. Sličnost često dolazi u formi paušalne ocjene, posebno onda kada se ne može utvrditi koliko su predmeti konkretno različiti. Treba dodati da postoji samo teoretski apsolutna identičnost i apsolutna različitost.

1.2. Definicije identiteta

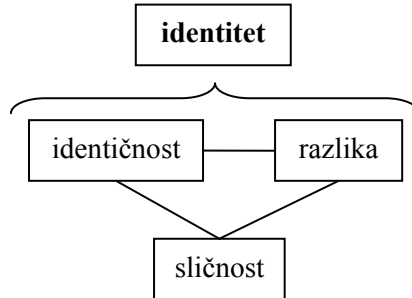
Budući da riječ *identitet* ima više značenja, precizirat ćemo da ovdje imamo u vidu 3. značenje koje navodi Anić: „osjećaj pripadnosti pokretu, grupi, organizaciji, religiji, naciji; prihvaćanje i isticanje te pripadnosti“.¹ U sociologiji identitet predstavlja spoznavanje samoga sebe kao ljudske ličnosti koja se razlikuje od drugih i koja se razvija tijekom odvajanja djeteta od roditelja i zauzimanja mjesta u društvu. To je zapravo samosaznanje, samopoistovjećivanje – ono čime čovjek sebe spoznaje (i ono čime njega drugi spoznaju), s čime sebe poistovjećuje i od koga se diferencira na socijalnom planu. Filozofsko tumačenje identiteta se svodi na isticanje jednakosti sebi, sa samim sobom.

1.3. Identitet = kompleksna interakcija identičnosti, sličnosti i različitosti

Identitet je kompleksna interakcija identičnosti, sličnosti i različitosti. U prilog ovom stavu idu Hegelove postavke da je identičnost takva jer je različita (Hegel 2003: 25), da ona postoji samo u spoju s razlikom (Hegel 2003: 27), da u identičnosti neposredno postoji razlika (Hegel 2003: 28). Slikovito kazano: identitet je le-gura u kojoj postoje primjese identičnosti, različitosti i sličnosti u omjeru koji varira od slučaja do slučaja. Sve što poimamo, osjećamo, doživljavamo mi spoznajemo kao nešto što je jednako, slično ili različito. U identitetu ne važi zakon isključivanja trećeg (po principu *ili – ili*, nema trećeg, svaka stvar ili postoji ili ne postoji; **A** jeste **A** ili **A** je ne-**A**, recimo „Ona je trudna.“ i „Ona nije trudna.“), već zakon isključivanja drugog (tuđeg). U logici se opravdano kaže: nijedna kompleksna stvar nije samo jedno ili drugo, nego je i jedno i drugo (Šešić 1962: 102). Pošto identitet podrazumijeva osjećaj pripadnosti nekom kolektivu na nekom području, on predstavlja psihološko i sociološko poistovjećivanje (identifikaciju) pojedinca ili kolektiva (1)

¹ Ostala značenja su: 1. odnos po kojemu je u različitim okolnostima nešto jednako sebi, istovjetno sa samim sobom; odnos koji svaki objekt susreće isključivo sa samim sobom; potpuno isto, 2. ukupnost činjenica koje služe da se jedna osoba razlikuje od bilo koje druge (ime i prezime, opis itd.) [utvrditi ~], 4. mat. jednakost koja vrijedi za sve vrijednosti varijabli koje sudjeluju u toj jednakosti; istovjetnost, identična jednakost, 5. fil. osjećaj sebe sama i sklada ličnosti tijekom vremena [kriza ~a] (Anić 2000).

sa nečim što je identično (jednako) ili slično za neku većinu i(li), (2) što je diferencijalno (različito) za neku većinu. Nosilac identiteta procjenjuje, vrednuje da li je ovo ili ono njegovo ili nije.

Shema 2: Identitet = identičnost – razlika – sličnost

1.4. Jezični identitet

Jezični identitet je elastičan i varijabilan odnos prema jeziku zasnovan na privlačenju i odbijanju, u kome je privlačenje usmjereno na identičnost, ima centripetalni karakter i vodi ka konvergenciji, a odbijanje je usmjereno na različitost, vodi ka divergenciji i ima centrifugalni karakter. U identitetu (1) identičnost je konvergentan i centripetalan proces, (2) različitost je divergentan i centrifugalni proces, a (3) sličnost je čas jedno (konvergentna, centripetalna, privlačna), čas drugo (divergentna, centrifugalna, odbojna). Iz ovoga proizlazi da jezični identitet predstavlja konvergentan odnos prema identičnosti i divergentan odnos prema različitosti. On je, dakle, spoj dviju proturječnosti, kompromis suprotnih tendencija, kompleks identičnih različitosti (što je paradoksalno). Kao takav identitet obrazuje sistem odnosa – korelacional: sveukupno mrežu relacija (intra-, inter-, ekstra- i parakorelacional), od kojih neke čine podsistem kompatibilnih odnosa – kategorijal (intra-, inter-, ekstra- i parakategorijal).

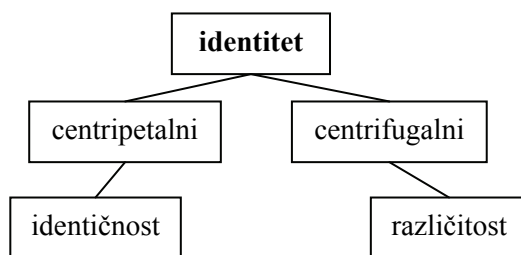
1.5. Interakcija identiteta i identičnosti

Interakciju identiteta, s jedne strane, i identičnosti, razlike i sličnosti, s druge, može se dovesti u vezi sa tumačenjima identiteta od strane Radoslava Katičića i Ranka Bugarskog. Prvi izdvaja tri vrste jezičnog identiteta: 1. opisni ili tipološki, 2. genetski ili rodoslovni, 3. vrijednosni (jezik kao nosilac vrijednosti) – Katičić 1986. U ovome modelu svaki jezik ima tri različita i u načelu nezavisna identiteta, pri čemu identitet sadrži u sebi sve tri komponente u različitom stupnju i omjeru (Katičić 1986: 57). Odnosi koji ih združuju nisu nužno jedno-jednoznačni. Isti identitet iz jedne skupine može se pridružiti više identiteta iz druge. Stoga je neodrživ jedno-jednoznačni identitet, trovidni identitet ili model jedinstvenog identiteta: da svaki jezik ima samo sebi svojstveno određenje u svakom od tri vida. Stoga Katičić

predlaže model složenog identiteta, po kome je jezik spoj najmanje triju različitih identiteta: tipološkog, tvorbenog i vrijednosnog (Katičić 1986: 55). Ranko Bugarski izdvaja iste aspekte identiteta, ali ih drugačije naziva: 1. strukturalni (kakav je), 2. genetski (kako je nastao) i 3. sociolingvistički (kako se vrednuje) – Bugarski 2002. Strukturalni i genetski suštinski još uvijek govore o jedinstvu, ali treći aspekt – vrednovanje (kad je u pitanju bivši srpskohrvatski jezik) ubrzava diversifikaciju (Bugarski 2002: 18). Bugarski predlaže još jednu podjelu – na „jaki“, „srednji“ i „slabi“ identitet (Bugarski 2002: 12). Modeli R. Katičića i R. Bugarskog nisu prikladni za tumačenje razlika između bliskih jezika kakvi su bosanski/bošnjački, hrvatski i srpski, jer njihovo diferenciranje nije relevantno na tipološkoj i genetskoj razini, već na strukturalnoj i funkcionalnoj. Rješenje koje mi nudimo zasnovano je na interakciji identiteta, s jedne strane, i identičnosti, sličnosti i različitosti, s druge, interakciji u koju se može unijeti samo jedan element navedenog modela – vrijednosni, odnosno naš interakcijski četverokut (identitet: identičnost – sličnost – razlika) uključuje treći aspekt u spomenutom modelu (vrijednosni ili sociolingvistički). Mi bismo ovaj korelacional nazvali psiholingvističkim jer se radi o tome koliko se govornik psihološki poistovjećuje sa jezikom. Riječ je, dakle, o vrednovanju jezične građe kao obliku ispoljavanja i potenciranja identiteta. Lingvistički promatrano, identitet je izrazito sociolingvistički, a identičnost je velikim dijelom sistemskolingvistički fenomen. Osim toga, identitet je ekstralingvistički pojam, a identičnost intralingvistički (u okviru određenog jezika) i interlingvistički (u interakciji dvaju ili više jezika).

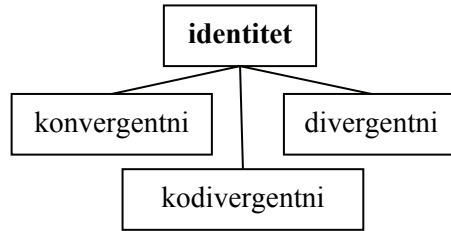
2. Tipovi i vrste identiteta

Globalno može se govoriti o **dva tipa identiteta – centripetalnom i centrifugalnom**.

Shema 3: Dva tipa identiteta

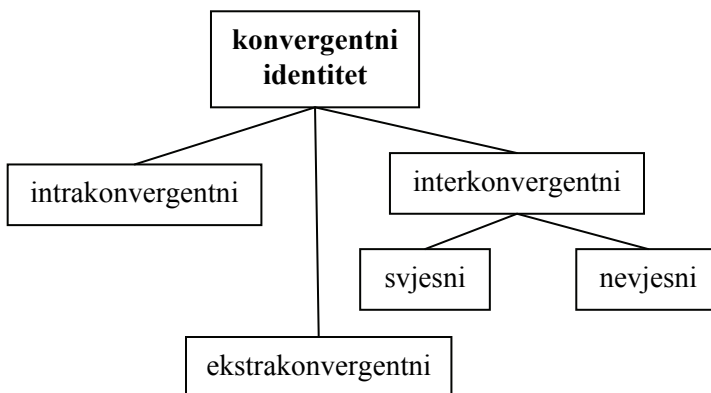
Prvi je orijentiran na identičnost, drugi na različitost. Usmjerenost na identičnost ima centripetalni karakter i vodi ka konvergenciji, usmjerenost na različitost ima centrifugalni karakter i vodi k divergenciji. U zavisnosti od toga koji od njih prevladava nastaju tri vrste identiteta: **konvergentni, divergentni i kodivergentni**.

Shema 4: Tri vrste identiteta

2.1. Konvergentni identitet

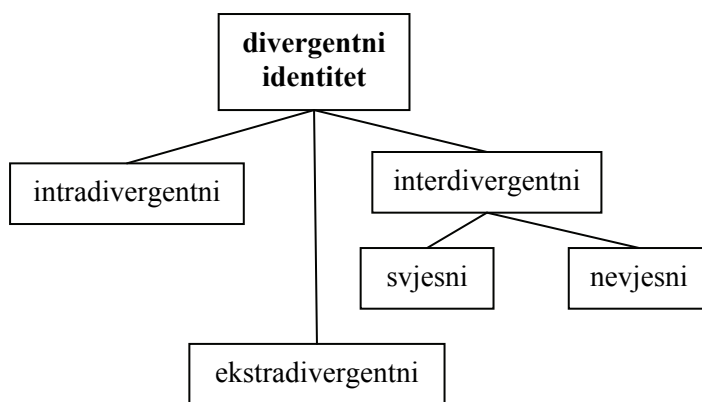
Konvergentni identitet se zasniva na identičnosti, tj. on nastaje u slučaju kada se pojedinac identificira sa nečim što je jednako ili slično u određenom kolektivu. Ako je identifikacija zatvorena u svoj vlastiti socium, pojavljuje se **intrakonvergentni identitet**. Ukoliko je poistovjećivanje orijentirano na bliski, srodni, socium, stvara se **interkonvergentni identitet**. Kada je poistovjećivanje orijenirano na nebliski, nesrodni, socium, stvara se **ekstrakonvergentni identitet**. Tako bi hrvatski intrakonvergentni identitet podrazumijevao da se nositelj hrvatskog jezika identificira sa svim govornicima ili većinom govornika na tom jeziku. Hrvatski interkonvergentni identitet bi se pojavio ako bi se govornik poistovjećivao sa jezičnim izrazom Bošnjaka ili Srba. Taj tip identičnosti može nastati i kao posljedica neosmišljene, spontane orijentacije (da govornik nije svjestan da se orijentira, recimo, na srpski ili bošnjački identitet) pa stoga treba razlikovati svjesni i nesvjesni interkonvergentni identitet. Ekstrakonvergentni hrvatski identitet bi postojao kada bi se govornik orijentirao na jezični izraz npr. Engleza.

Shema 5: Konvergentni identitet

2.2. Divergentni identitet

Divergentni identitet se bazira na različitosti i javlja se onda kada pojedinac gradi identitet na razlici/različitosti u odnosu na drugi jezik. Takav identitet može imati intra-, inter- i ekstrakorelacijski karakter. Recimo, hrvatski **intradivergentni identitet** mogao bi biti neprihvatanje onog što se naziva novogovorom, dok bi **interdivergentni identitet** nastao ako bi govornik inzistirao na razlici u odnosu na, recimo, srpski i(li) bošnjački. Svjesnim udaljavanjem od npr. njemačkog nastao bi **ekstradivergentni identitet**.

Shema 6: Divergentni identitet

2.3. Kodivergentni identitet

Kodivergentni identitet se pojavljuje ako postoji dvostruka, istovremena paralelna orijentacija i na identičnost i na različitost. To je vjerojatno najčešći slučaj – da identitet nastaje i na bazi identičnosti i na bazi različitosti. Što se tiče osmišljenosti takve interakcije, teoretski postoji više varijanata: 1. konvergencija svjesna – divergencija nesvjesna, 2. konvergencija nesvjesna – divergencija svjesna, 3. konvergencija i divergencija svjesne, 4. konvergencija i divergencija nesvjesne. U ovom tipu divergencija se može odnositi na srodni, bliski jezik (npr. srpski), a konvergencija na manje bliski, srodni i daleki jezik (npr. ruski, engleski). Primjer interdivergentnog identiteta (odbijanje npr. od srpskog) i ekstrakonvergentnog identiteta (npr. privlačenje engleskog kao protivteža srpskom) predstavlja prijedlog da se u hrvatskom upotrebljava što više engleskih riječi da bi se stvorila što veća razlika u odnosu na srpski.² Točnije ovdje se radi o primarnoj divergenciji i sekundarnoj konvergenciji, jer je osnovna orijentacija na divergenciji.

² „Neki smo dan, na neformalnoj proslavi 30. obljetnice Novinarske škole (generacija 68.), nastavili naše stare redakcijske razgovore i, naravno, zaustavili se i na temi na kojoj

2.4. Konvergem i divergem

Jedinicu koja nosi konvergentni identitet nazvat ćemo konvergem, a onu koja nosi divergentni – divergem. Postoje tri tipa konvergema: **intrakonvergem** (jedinica kojom se vrši identifikacija sa svojim kolektivom), **interkonvergem** (jedinica kojom se vrši identifikacija s bliskim, srodnim kolektivom, npr. sa srbizmom ili bošnjakizmom) i **ekstrakonvergem** (jedinica koja nosi identifikaciju s nebliskim, nesrodnim, nesusjednim kolektivom), npr. s anglicizmom. Da bismo odgovorili na pitanje koliko su i kako su hrvatski, srpski i bošnjački jezični identiteti orijentirani u ova tri pravca, koliko je, recimo, hrvatski identitet divergentan, konvergentan i kodivergentan, bilo bi neophodno izvršiti šire istraživanje. Neki odgovori će se dobiti u okviru međunarodnog projekta „Razlike između bosanskog/bošnjačkog, hrvatskog i srpskog jezika“, koji smo ove godine pokrenuli u Grazu.

2.5. Komponente jezičnog identiteta

Teoretski u jezičnom identitetu postoji **obligatorna** (primarna) i **fakultativna** (sekundarna, implicitna) komponenta. Obligatorna je identičnost, fakultativna razlika/različitost. Jezična identičnost predstavlja identifikaciju s jezikom zasnovanu na obligatornoj identičnosti (obaveznom poistovjećivanju s jezikom svoga kolektiva) i fakultativnoj različitosti (neobaveznom distanciranju od jezika bliskog, srodnog ili drugačijeg kolektiva) u formi konvergencije, divergencije i kodivergencije. Konkretna istraživanja potvrdit će ili opovrgnuti našu hipotezu da nema identiteta bez obligatorne identičnosti, ali ima identiteta bez obligatorne različitosti. U odnosu identiteta, s jedne strane, i identičnosti i različitosti, s druge, vlada konjunkcija (*ili – ili*), a ne disjunkcija (*i – i*), budući da različitost ne mora biti obligatorno obilježje identiteta. Postoje dva procesa u okviru identiteta: oblikovanje identiteta i potenciranje identiteta. U prvom je primarna orijentacija na identičnost, u drugom može doći do izražaja različitost.

2.6. Sociolingvistički aspekt

Na sociolingvističkom planu može se reći da postoji **proskriptivni** (kolektivni) identitet, koji se kolektivno nameće pojedincu u obliku jezičnih normi, i **funkcionalni** (kolektivni i individualni) identitet, koji se realizira u duhu tih normi ili suprotno njima. Proskriptivni identitet je vrlo često divergentan. Postoje propisi-vački i funkcionalni konvergem i divergem.

smo se uvijek voljeli zaustavljati, a to je hrvatski jezik. Kolega koji je nekad radio u rubrici RTV-radar zastupao je stajalište da iz hrvatskog standarda valja počupati ne samo srbizme, nego i sve ostalo što hrvatski jezik čini suviše sličnim srpskome te da u hrvatski treba unositi izraze iz engleskog jezika i tako ga što više udaljiti od Istoka i što više približiti Zapadu“ (Pavičić 2001: 334).

2.7. Identifikacija sa sličnošću

Identifikacija sa sličnošću znači **intrakonvergenciju** (poistovjećivanje sa nečim što ima bar jedno obilježje podudarno sa svojim kolektivom), **interkonvergenciju** (poistovjećivanje sa nečim što ima bar jedno obilježje podudarno sa bliskim, srodnim kolektivom) i **ekstrakonvergenciju** (poistovjećivanje sa nečim što ima bar jedno obilježje podudarno sa nebliskim nesrodnim kolektivom).

2.8. Identem = identitetski lingvem

Jezičnu jedinicu koja je nosilac identiteta nazvat ćemo **identemom** ili **identitetskim lingvemom**. Ona predstavlja marker, indikator, pokazatelj identiteta. Mogli bismo je označiti kao **poistovjetnica** (lingvem sa kojom se netko identificira i izražava, potencira jezični identitet). Ona može biti prava i lažna (fiktivna). Recimo, prave hrvatske poistovjetnice su nazivi mjeseci (čisti kroatizmi). Međutim, postoje slučajevi pogrešnog, lažnog poistovjećivanja pa takve jedinice svrstavamo u **identoidime**. Do njih često dolazi iz neznanja, nepoznavanja normi i sl. Karakteristične primjere dalo je nasilno uvođenje ekavice na srpskom ijekavskom govornom području u Bosni i Hercegovini (na osnovi Zakona o službenoj upotrebi jezika i pisama koji je krajem 1996. godine usvojila Narodna skupština Republike Srpske) kada su pojedinci automatski mijenjali sve što je imalo u sebi glas **j** pa je, recimo, *Bijeljina* postala *Beljina*, *Osijek* – *Osek*, *Sovjetski Savez* – *Sovetski Savez*, *Sjedinjene Američke Države* – *Sedinjene Američke Države*, *objekat* – *obekat*, *subjekat* – *subekat* i sl.

2.9. Neidentemi

Identitet ne nose (ili bar ne u istoj mjeri) sve jedinice. Postoje lingvemi koji zbog prirode, strukture ili funkcije nisu predodređeni da budu identemi. Takve su gramatičke riječi tipa veznika *i*, prijedloga *na*, *u*, zamjenice *ja* i sl. Na njima je dosta teško zasnivati, graditi i potencirati jezični identitet (bošnjački, hrvatski ili srpski). Jedinice za koje ne možemo utvrditi i dokazati da imaju identitetski karakter nazvat ćemo **neidentemima**.

2.10. Identotemi

Kada je u pitanju suodnos bošnjačkog, hrvatskog i srpskog jezika, na jednom primjeru pokazat ćemo koliko je složeno tražiti i nalaziti identoteme (poistovjetnice), posebno one koje bi imale apsolutnu vrijednost. To je tročlan naziv najrasprostranjenijeg toplog napitka – *kava*, *kafa*, *kahva*. Ove su tri riječi istovremeno identične (označavaju isti pojam), istovremeno slične (razlikuju se samo medijalnim suglasnicima **-h-**, **-v-**, **-f-**) i istovremeno različite (pripadaju različitim standardima). Koliko se ovdje može govoriti o identitetu? Točnije mogu li ovi leksemi biti bošnjački, hrvatski ili srpski identemi? Na to pitanje možemo odgovoriti tek ako

utvrdimo njihove normativne vrijednosti.³ Bez šire analize nameće se sljedeći odgovor: u hrvatskom identitetu *kava* je identem, intrakonvergem i interdivergem, *kafa* identoid (kad se misli da je ova riječ tipična za hrvatski jezik pa se stoga i upotrebljava), potencijalni interkonvergem (u odnosu na srpski jezik) ili ekstrakonvergem (u odnosu na, recimo, njemačko *Kaffe* ili englesko *coffee*), dok *kahva* nije ni identem ni identoid, ali može biti interkonvergem. Ali do valjanih zaključaka može se doći samo u analizi reprezentativnog uzorka.

3. Z a k l j u č a k

Jezični identitet može se promatrati iz dvije perspektive. Prva polazi od govornika (kako on gradi i potencira identitet), a druga od jezika (kako jezične jedinice izražavaju identitet). U vezi s posljednjim pristupom bitno je utvrditi koliko je jedna jezična jedinica identem, identoid ili neidentem. Na svakoj jezičnoj razini postoje prepoznatljive identemi. Za oznaku jezičnih identiteta na štokavskom govornom području mogu se iskoristiti izrazi *hrvatskost* (*hrvatnost*) za hrvatski identitet, *srpskost* za srpski identitet, *bošnjačkost* za bošnjački identitet. Recimo, bošnjakost se na fonetsko-fonološkom planu ističe glasom **h**, a na leksičkom orijentalizmima. Na sintatičkom planu hrvatskost se potencira infinitivnom konstrukcijom, a srpskost konstrukcijom *da* + prezent. Na tvorbenom planu hrvatski identitet je orijentiran na sufiks **-telj**, a srpski na **-lac** (*slušatelj* – *slušalac*).

³ Hrvatski standard propisuje *kava*, *kavana*, *kavaničica* (Anić/Silić 2001: 411), *kafedžija*, *kafedžijski*, *kafić* (Anić/Silić 2001: 411), *kava*, *kaveni*, *kavin*, *kavotočje* (Babić/Finka/Moguš 2000: 259), *kafić* (Babić/Finka/Moguš 2000: 257) i ne spominje *kahva*. U Hrvatskom nacionalnom korpusu zabilježili smo 2481 pojavnica sa korijenom **kaf-**: *kafa* (6 puta), *kafić* (najviše), *kafana*, *kafe*, *kafetjera*. Srpski standard normira lik *kafa* i dozvoljava oblik *kava*, ali ne i formu *kahva* (Pešikan/Jerković/Pižurica 1995: 224). Bosanski/bošnjački standard daje sljedeća rješenja: *kahva*, *kahva/kafana*, *kahvaji*, *kahvedžibaša*, *Kahvedžić* (prezime), *kahvedžija*, *kahvedžijin*, *kahvedžijka*, *kahvedžijski*, *kahveni*, *kahvenski*, *kahvenjak* (Halilović 1996: 285–286), *kafa* v. *kahva*, *kafana/kahva*, *kafanski*, *kafaz*, *Kafedžić* (prezime), *kafedžija* v. *kahvedžija*, *kafenisati* v. *kahvenisati*, *kafez*, *kafilacija*, ali ne i *kava* (Halilović 1996: 285–285). „Oblici sa suglasnikom **f** dobijenim uproščavanjem grupe **hv** dijalekatskog su karaktera, javljaju se u bosanskome razgovornom jeziku, tj. nisu karakteristični za bosanski jezik“ (Jahić/Halilović/Palić 2000: 111). Dalje se ističe da se riječi *kafa*, *kafenisati*, *kafenik*, *kafenjaci* i sl. u bosanskom književnom jeziku pišu i izgovaraju sa grupom **hv**: *kahva*, *kahvenisati*, *kahvenik*, *kahvenjaci*. „Ali se zato uz književne oblike *kahva* (i u značenju *kafana*), *kahvedžija* (i *kafedžija*), *Kahvedžić* (i *Kafedžić*) javljaju i književni oblici sa kosonantnom **f**: *kafana* (a ne *kahvana*), *kafić* (a ne *kahvić*), *kafanski* (a ne *kahvanski*) i sl.“ (Jahić/Halilović/Palić 2000: 111).

Literatura

- Anić 20003: Anić, Vladimir. *Rječnik hrvatskoga jezika*. Zagreb: Novi Liber.
- Anić/Silić 2001: Anić, Vladimir; Silić, Josip. *Pravopis hrvatskoga jezika*. Zagreb: Liber.
- Babić/Finka/Moguš 2000: Babić, Stjepan; Finka, Božidar; Moguš, Milan. *Hrvatski pravopis*. Zagreb: Školska knjiga.
- Bugarski 2002: Bugarski, Ranko. *Nova lica jezika: sociolingvističke teme*. Beograd: Knjižara Krug (Čigoja Štampa).
- Halilović 1996: Halilović, Senahid. *Pravopis bosanskoga jezika*. Sarajevo: Preporod.
- Hegel 2003: Hegel, G. V. F. *Znanost logike*. Zagreb: Demetra.
- Jahić/Halilović/Palić 2000: Jahić, Dževad, Halilović, Senahid, Palić, Ismail. *Gramatika bosanskoga jezika*. Zenica: Dom štampe.
- Katičić 1986: Katičić, Radoslav. *Novi jezikoslovni ogledi*. Zagreb: Školska knjiga.
- Pavičić 2001: Pavičić, Josip. *Ispod jezika: komentari o jeziku i Hrvatima*. Zagreb: Naklada Pavičić.
- Pešikan/Jerković/Pižurica 1995: Pešikan, Mitar; Jerković, Jovan, Pižurica, Mato. *Pravopis srpskoga jezika*. Novi Sad, Beograd: Matica srpska – Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Šešić 1962²: Šešić, Bogdan. *Logika i naučna metodologija*. Beograd: Naučna knjiga.

Branko Tošović (Graz)

Identity ↔ Identicality ↔ Difference

The paper explores the correlation between two homogenous, compatible categories (identity and identicality) and a non-compatible, heterogeneous category (difference) in an effort to answer the important question about the extent to which, on the one hand, identity contains identicality, and on the other, difference on the level of language. The issue of identity is discussed as (1) exclusive identicality, (2) exclusive difference and (3) a conjunction of identicality and difference.

Branko Tošović
Institut für Slawistik
der Karl-Franzens-Universität Graz
Merangasse 70
8010 Graz
+43/316/3802522
branko.tosovic@uni-graz.at
www-gewi.kfunigraz.ac.at/gralis/